

Kabdebó Lóránt

Móricz Zsigmond naplói

A 2010-es könyvhét egyik szenzációja volt Móricz Zsigmond feljegyzéseinek, naplójellegű írásának publikációja. Egy hosszan tartóra tervezett kiadványsorozat meglehetősen izgalmas kötete. Egy eddig ismeretlen világ kapuja. Hiszen klasszikus írónk ekkortól kezdődően élete végéig készíti hasonló jegyzeteit, amelyek feldolgozása most, a 2012-es könyvhéten megjelenő kötettel folytatódik. Az első kötet egy vulkán kitörésének pillanatát rögzíti, a mostani kötet a lávafolyást követi: tüzel továbbra is, de folyamatosan lehül, dermed, új állapotúvá rögzül. Átalakul. Számomra a 2010-es könyvhét legizgatóbb eseményét Móricz Zsigmond 1924–1925-ös naplóinak lapozgatása jelentette, és most, 2012-ben a folytatás folyamatos olvasása ugyanilyen lélekig hatoló szövegnek bizonyult. Nem a kritikusnak, az irodalomtörténésznek (persze annak is, hogyne!), hanem az olvasónak. Az előző kötet az egymást próbára tevő emberek reménytelen méretkezési kísérlete. A mostani, az 1926–1929-es éveke: az össze nem illő emberek drámája.

A naplók szereplői: kemény jellemek. Az események: tragikus, kétségbeesett kapcsolódások, kegyetlen szakítások, öngyilkosság. Kétségbejuttató sokszoros megalázások. Megbékélést nem ismerő kegyetlen akaratok ütköznek a szövegekben. Az eddig megismert Móricz-próza legmagasabb izzású szintjén. Hiszen innen kerülnek részletek a már ismert művekbe. Nekünk, olvasóknak: elsőrendű irodalom. A Móricz-filológiának: poétikai tanulság. Nekik, a szereplőknek: életrészlet tragikus jelenetek sorozata.

Móricz Zsigmondról mindig tudták olvasói, hogy nagy író. Túl az aktuális iskolai magyarázatokon, túl a valóságábrázolás mestereként bemutatott tananyagban. Mondataiban, párbeszédeiben a prózairodalom legkeményebb, legkegyetlenebb hangszerelésű szövegei szólalnak meg. Még ha vígjátékot formál, akkor is gyilkos indulatok szabadulnak el a színpadon. Mint az első kötetben jellemzett *Búzakalász* esetében is. Ugyanakkor éppen ez a *Búzakalász* szabadítja el az író személyes drámáját is. Húsz év házasság, húsz év irodalmi siker után az írófejedelemmé növelt férfi fellázad. Még észre sem veszi, hogy megváltoztak kötöttségei. Csak mondatai kezdenek másképpen hangzani. A feleség érez rá elsőként, hogy az újabb művek mondatai már nem a kettejük jól megszokott konfliktusaiból táplálkoznak. A nagy sikerű *Pillangó* című kisregényt a feleség már kitagadja. Pedig remekmű. De: *„Örülök – mondta bölintva a sijkát felduzzasztva kicsit –, ahogy maga örülne, ha egy szép gyereket szülnék, akit nem maga csinált.”* Inkább ne legyen! A feleségnek nem kell siker, nem kell ünneplés. Neki a megszokott hatalom kell a férfi felett. Foggal-körömmel, kívánással, szeretkezéssel. És legutoljára: halállal. De, majd a további naplóból kiderülhet: a halálon túl is fogva tartja a férjet. Szabó Lőrinc lesz a tanú: élete végén az öbudi jósnőhöz jár keresni a halottal a kapcsolatot. De már a mostani szövegekben is ott a menthetetlen sors, Rippl-Rónainak a feleségről készített festményét nézve beledöbben: *„Hogy én 20 évig szerelmes tudtam lenni ebbe a nőbe. Ennél csak az a szörnyűbb, hogy nincs menekülés, soha nem fog kiengedni a karmai közül, mert egy vámpír csak addig él, amíg az én vérem szopja.”*

Csakhogy az új, a művésznőszerelm se megoldás. A napló levelei, versei, pornográfiát súroló megfogalmazásai micsoda gátszakadást jelentenek. A *„B[üüös] K[urva]l”* és a *„B[üüös] P[arasztl”* micsoda szexuális csatákat vív. Leginkább szavakkal. Képzellel: *„maga csak külsőleg lát: amit nem lát, elképzeli: és úgy látszik, ez magának elég is.”* És ha egyszer kiszabadult, jön másik asszony is. És néha ugyanazt a szöveget küldi párhuzamosan szerelmeinek. Az aláírás is marad: BP (jelenteli egyszer: Bűdös Paraszt, másszor: Budapest). A pesti színésznőnek és a debreceni úriasszonynak.

Verset ír! Rossz költő lett volna. De a versszövegek a drámában, a prózában felizzanak. Ő válik vámpírrá. Felesége szavait, szerelmei mondásait építi párbeszédeibe. Képzelményeibe. Íme a naplók három asszonya, amikor az író legjobb tulajdonságaikat összegezi:

„Most látom, hogy az életet a másik élet mennyire determinálja. Első feleségem regényírórt csinált belőlem. Valósággal kinevelt rá, mert én álmodva néztem az életet, ő volt az, aki megtanított embereket megfigyelni. Végtelen feszült figyelemmel nézte a világot, belső sértődöttségéből, mert összehasonlította a mások jellemét, életét a magáéval. Ezen az alapon eszes, szellemes, gyilkos kritikát gyakorolt mindenkivel szemben. Szülők,

testvérek, barátok, semmi sem imponált, mindent önmaga síkjára vetítve bírált el. Én csak lassan szoktam ehhez, de aztán remek módszer volt, és könnyű. Szempontokat kaptam és a legpompásabb kifejezéseket. Írásaim csak halvány visszfénye az ő stílusának az életek kritikájában.

A második szenvedélyesen vágyik a színpad után, s kitűnően érti a mesterségét. Az ítélete ösztönös színpadi dolgokban, csalhatalan. Negatív, soha indító tanácsot nem ad, de az is óriási érték, hogy megvesztegethetetlen.

Amaz [Magoss Olga] politikust csinált volna belőlem, mert ahhoz családilag hozzá volt szokva, ott mindent tudott volna, társaságot gyűjteni, vacsorát adni, s vitatkozni elvi dolgokon.

Három ilyen kiváló nőt találni!!!”

A naplók mostani kötete mindennek a visszája. Móricz, az ember a legdermesztőbb magányba fagyva jelenik meg:

„Végzetlen fáradtság. Oly rendkívül lehangolt voltam, mintha a sír, vagy a börtön fenyegetne. Ez így tart szombat este óta. Csüggedtség van bennem, zokogási vágy. Elrontott és megjavíthatatlan élet. Minden fáj. Fáj a más vidámsága, butasága, műveletlensége. Fáj, hogy egy életre van az ember bezárva és nincs menekülés. Fáj, hogy van valaki, aki más. Aki szabad és vége. Csak úgy folyik a testemben a bánat, csörgedezik, mintha a vér fekete bánatpatak volna.”

Mintha nem is az ország ünnepelt íróját hallanánk. Micsoda kétségbeesés jellemzi annak a magán oldalát: amit magában szenvednie kellett, hogy megszülessenek az ünnepelhető művek. A maga nemében megvannak Móricz „egypercesei” is. Idézzem a talán legszebb, legformáltabb szöveget. A kétségbeesés heroikus megváltását:

„1/2 7. – Fél órája ébren vagyok, s e pillanatban belém ütött egy különös érzés: a magánosság rémülete.

Hogy is van ez? Ilyen az ember? Nem szeretem az embereket, s vágyom utánuk.

Rögtön unom őket, s magánosan nem bírok élni.

Most hogy Mária nincs itthon – egész máig nem éreztem a hiját, pedig erotikai vágy nincs bennem, társas-lény-magányt érek.

Nálam mindent az írás pótol. Számomra minden és mindenki írás-anyag. Csak addig érdekel, míg figyelem, aztán utálok. Az írás kedvéért képes vagyok kedvesnek, szépnek, vidámnak látni az embereket – ha már nem bírok dolgozni –, otthagynom, s unom. Nemcsak közönyös, de terhemre van, ellenszenves.

Ha leülök a tornácra s elnézek Csepelig, megnézem a Dunát, milyen szép, a Lágymányoson zöld sziget van az idén stb... meg lehetne festeni, tallal persze. De arra gondolkodom, hogy nem, úgyse írok, nem érdemes, s akkor nincs kedvem tovább nézni. Ingyen.

Felálllok, bejövök, itt sincs senki, újra kimegyek nyugtalanul, mint a börtönben.

Mi az ördögöt csináljak, ma eleget dolgoztam, bemenjek az Otthonba? Unom és elnöki szégyen zavar. Fészek? Festők, színészek, nem, á, nem.

Más lehetőség nincs.

Mással nem érintkezem. Egyetlen barátom sincs.

Most írás közben töröm a fejem, hogy is van. Hátha van.

Miklós öcsém, de őt se kívánom. Oly sikertelen az élete, s oly vidámat igyekszik játszani, biztosan úgy van, mint én. S no a felesége. Ezt aztán igazán unom. Annyira igyekszik a szám íze szerint beszélni, hogy műveletlenségében elviselhetetlen.

S rajtuk kívül aztán senki a világon.

Nincs egy hely, ahova nagy ünnepélyes meghívás nélkül, csak úgy bemenni hajlandó volnék.

Egyetlen barát nélkül lenni.

Senki más barátom a világon, csak az íróasztal.

No de hát nem bírom folyton, a homlokom kimerül.

S úgy látszik, itt nagy baj van. Persze, Jankának mindenről beszélhettem, mindent megértett, és ha nem mindig érdekelte is, eltűrte. És mégis csódba került az is.

Uh, de rémes volna, ha most egy vazelinnal bekent nő bejönne. Mért rémes? Csak azért, mert semmi másról nem lehet vele szólni, csak szerelmi hangokat a vazelinbe csörgő archoz...

7. – Nem baj, majd meghalunk.

(Egy fél óra eltelt az életből.)”

Szuggesztív sorok, szinte átszáll a depresszió rám is (ha a recenzens lehet önmagára vonatkozó: gyomorfacsaró kinná alakul), amint idemácsolom ezt a remekművű szöveget. Mert remek!

A legcsodálatosabb Móricz-szövegek közül való. Feltehetően miután leírta, elnyugtatta ezzel magát. Münchhausen báróként ezzel a szöveggel emelte ki személyes létezését a szövegben megjelenített elkéseredés mélységéből. De profundis. Milyen jó, hogy a naplók sajtó alá rendezői megismertetnek a magyar szövegüniverzumnak ezekkel a csodáival is.

Irodalomnak szánta mindezt Móricz? Feltétlenül. Másképp nem rögzítette volna. Számára ugyanis – a naplók tanúsága szerint – két létállapot létezett. A dermedt magány, egyfajta mozdulatlanlás és ellenében az alkotó-teremtő kiemelkedés. Az ő esetében: a mozdulatlanlás szövegbe menekítése. Kilépés önmagából, és ennek a kilépésnek a lekottázása. Sötét és semmi voltak – és ellenében: a legyen! mozdulata. A világ teremtésének megisméltése. Ezt is megrögzíti, figyeljük:

„A vonaton aludtam. A határon átmentem a III. osztályba s azt a különös megfigyelést tettem, hogy az emberi arc, actió nélkül: szomorú.

Az ember véghetetlen szomorú lény.

Már a legkisebb derű, actió eredménye.

Az ember kívágyik a szomorúság halálából az élet örömebe.”

És ennek tudott ám örülni is: et vidit quod esset bonum. Egy-egy szeretkezés, valamely szép táj, és főképpen a sikeresen megírott szövegek. Amint belefelejtkeznek ezekbe. Ezt az arcát mutatta a külvilág felé. Mindenki Zsigája, Zsiga bá', Zsiga bácsi. A telt házask felolvasások sikeres szereplője, sikerdarabok szerzője, de mindenekelőtt a klasszikus regények alkotója. „Mert élni szép! Semmi jobbat, többet, nagyobbat nem adhatott az Isten az Életnél az embernek: tanuljatok meg örülni neki és élni vele. M. Zs.” Ezt aláírja, ezt a külvilágnak adományozza. Ez tartja életben.

Az 1924–1925-ös naplók egy „actióba” kényyszerülő magánembert mutatnak be, aki állandó viharzásban él. A folytatás a színpadi szerzővé alakuló író mutatja, akinek a siker a pénz miatt szükséges. Félelmetes pénzeket visz körülötte a család. A siker nem tudja magányosságát legyőzni. Sőt, még erősíti is. Kénytelen cselekvésekbe hajszolja. Ebből próbálja majd kívágni magát, a *Nyugati* szerkesztőjeként hivatást gyűjt magának, hogy utóbb majd az is csak visszafordítsa a depresszióba. És ez ismétlődik meg majd a *Kelet Népe*vel is. Ezeket Virág lánya leírásaiból ismerjük eddig, meg levelezésének feltárt kötetéből. „Actiók”, amelyek pótcselekvés-voltukat hamar felfedik. Az egyetlen kiút: az íróasztal. Ismét regényíróvá formálja magát. És mindazt, amit a depresszió egypercesében felgyűjtött, beleszerkeszti szöveggé az elkövetkező regényekbe. Amit ő maga szenvedve írt, és amit hozzá írtak szenvedtetve. Mindent felhasznál.

A naplóból aztán csak meglesz a mű is majd. Másfél évtizedet vár, és megszületik a *Míg új a szerelem*. Micsoda emberi dráma izzik a későre kiérlelt mondatokban! Az már irodalom lesz. Nagy irodalom! De a most kézbe vehető naplók megint csak irodalom. Ahogy egy érzékeny, magát annyiszor megalázó ember, mint egy Kékszakállú, mutatja be asszonyait. Régieket és újakat. Sírva, hogy nem becsülik. Panaszolkodva, hogy kiszolgáltattottjuk. A ceruza erejével mégis ő szolgáltatja ki mindet. A kortárs angolszász regényekben olvashatni csak ilyen mondatokat.

Aztán az idővel a Kékszakállú vára bezáródott. Zsenge ifjúságomban, amikor egyszer nagyon szerelmes voltam, művésznőnek készülő ideálomból Móricz *Míg új a szerelem* című regényét olvastatta el velem. Finom érzékkel, burkolt visszautasításként. És most, sok évtized múlva zseniális beleéléssel elem tálalja egy kitűnő filológus, Cséve Anna a regény létrejöttének dokumentációját. Amire ráérezett akkor egy fiatal leány, annak magyarázatát olvasom most bölcsen visszatekintve.

Szabó Lőrinc szinte szerelmes volt atyai barátjába. Mindig érdekelt, mi kapcsolhatja össze őket. „Legizgatóbb, legfájóbb fűszerem” – ezt a fogalmazást használta a felismerés pillanatának örömeivel és szomorúságával Szabó Lőrinc élete utolsó pillanataiban a férfit megszenvedtető nő jellemzésére. A naplók most a leghíresebb Szabó Lőrinc-vers, a *Semmiért Egészen* prózai változatoként olvasom. Móricz Zsigmond megszenvedtetette asszonyait. És nagyon szenvedett ő maga is. Megalázkodott és megalázott ugyanakkor másokat.

Nyugodjanak békében a naplók szereplői. De a szövegek, amellyel vergődésüket kifejezték: halhatatlanok. Mindig voltak, mindig élnek.

(Móricz Zsigmond: *Naplók 1924–1925*. Összegyűjtötte, szerkesztette, valamint a jegyzeteket, az előszót és a mutatókat írta Cséve Anna, sajtó alá rendezte Szilágyi Zsófia Júlia és Cséve Anna. Noran Kiadó, Budapest, 2004 Kft. 2010.)

(*Naplók 1926–1929*. Összegyűjtötte, szerkesztette, valamint a jegyzeteket, az előszót és a mutatókat írta Cséve Anna, sajtó alá rendezte Cséve Anna és Szilágyi Zsófia Júlia. Noran Könyvesház, Budapest, 2012.)